Семестр І

Урок 1

Т е м а. **Літературна норма української мови.**

М е т а: сформувати в учнів знання про норми літературної мови, а також основні норми української літературної вимови; розвивати загальнопізнавальні вміння визначати мовні норми, диференціювати їх, додержувати цих норм у власному мовленні; розвивати творчі вміння редагувати власне й чуже мовлення, дотримуючи мовних норм і визначаючи характер допущених помилок, правильно наголошувати слова й вимовляти звуки і звукосполучення відповідно до норм української літературної вимови; формувати в семикласників культуру літературного мовлення.

Т и п у р о к у: урок засвоєння нових знань.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Ознайомлення семикласників із темою, метою й завданнями уроку. Оголошення епіграфа уроку.

Мова – це нервова система кожної культури.
Станіслав Лем

Розвиток пошукової пізнавальної активності семикласників.

Побудова висновків на основі тексту. Виразно прочитайте текст. Доберіть заголовок. Знайдіть речення, що виражає основну думку тексту.

Знання мови – це культура думки, це рівень мислення, це духовне обличчя людини. Прикро, що нині так часто спостерігаємо мовне недбаль-

ство по всій вертикалі суспільства: від пересічних громадян до державних достойників.

Потрібно постійно дбати про культуру свого мовлення, якщо йдеться саме про літературне мовлення. Адже абсолютна більшість людей у світі спілкується в побуті мовою, відмінною од літературної, кодифікованої (зафіксованої у словниках і граматиках) мови. У цій мові є діалектизми, просторічні слова та вислови і дещо знижена лексика, проте все це елементи однієї мови. Тим часом за нашої мовної ситуації українській мові доводиться долати нашарування інших мов. Тим-то українськомовна людина має повсякчас пильнувати свою культуру мови. А що вже казати про тих, хто порівняно недавно почав оволодівати цією мовою? Хотілося б, аби для таких мовців мова держави, у якій вони живуть, була саме другою, а не вторинною *(За Н. Дзюбишиною-Мельник).*

➢ Сформулюйте визначення поняття *літературна мова*, використовуючи матеріал тексту.

➢ Як ви розумієте поняття *культура мовлення*? Як пов'язані між собою *культура мовлення* і *літературне мовлення*?

➢ Яке мовлення ми називаємо нормативним? Чи тотожні поняття *нормативне мовлення і літературне мовлення*?

Робота з презентацією. Перегляньте відео (за вибором учителя) з сайта «Мова – ДНК нації». Чи знайомі ви з персонажами цього відео – лепетунами? Поміркуйте, для чого потрібні такі матеріали. Як вони допомагають засвоювати норми літературної мови? Які елекронні ресурси використовуєте ви, коли вам треба перевірити правильність написання слів, наголосів, вживання тих чи тих мовних зворотів?

Робота зі словником. Знайдіть у тлумачному словникові української мови визначення поняття *норма*. З якої мови походить це слово?

Дослідження-моделювання. Змоделюйте словосполучення зі словом *норма*, додаючи до нього іменники або прикметники в ролі залежних слів.

Матеріал для вчителя. Мовна норма, норма закону, норма часу, норма поведінки, моральні норми, правові норми та ін.

➢ Дослідіть, яке значення має іменник *норма* в усіх змодельованих словосполученнях.

Колективне опрацювання таблиці. Проаналізуйте таблицю. Назвіть норми літературної мови. Визначте, які з них характерні лише для усного мовлення, які – для писемного, а які – і для усного, і для писемного.

Норми української літературної мови

Типи норм	Що регулюють норми	Приклади
Орфоепічні	Правильну вимову звуків і звукосполучень	*[бути́к]* (не *[бут'і́к]*), *[гара́зд]* (не *[гара́зт]*) та ін.
Акцентуаційні	Правильне наголошування слів	*до́нька, залізничний пере́їзд, сере́дина, черговий́, ра́зом* та ін.
Орфографічні	Правильне написання слів та частин їх	*півдня* (не *пів-дня*), *обличчя* (не *обличча*), *статей* (не *статтей*) та ін.
Лексичні	Використання слів відповідно до їхнього лексичного значення	*психічні* (не *психологічні*) *процеси, брати* (не *приймати*) *участь, дати настанови* (не *установки*) та ін.
Словотвірні	Закономірності утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями	*понятєвий* (не *понятійний*), *добирати приклади* (не *підбирати приклади*) та ін.
Граматичні	Правильне вживання граматичних форм слів, побудова словосполучень і речень	*найкращий* (не *самий кращий*), *три місяці* (не *три місяця*), *перший* (не *перша*) *ступінь* та ін.

Пунктуаційні	Правильне вживання розділових знаків	*Мова – найбільший духовний скарб.*
Стилістичні	Доцільність уживання мовних засобів у конкретних стилях мови	*подорож* (не *візит*) *до лісу*; *слова утворено поєднанням* (не *шляхом поєднання*) *інших слів* та ін.

Виконання системи завдань творчого характеру.

Дослідження-спостереження з елементами аналізу. Прочитайте текст. Визначте тип мовлення. Доповніть текст висновком про те, що потрібно робити для опанування словесного багатства мови.

Скільки ж слів потрібно окремій людині для спілкування, для читання художньої, наукової і науково-популярної літератури? Обсяг словника конкретної особи залежить від роду її занять, освіченості та здібностей. Установлено, що мовець активно використовує близько 3000 слів, а розуміє – у десять разів більше *(І. Вихованець).*

➢ З'ясуйте лексичне значення слів *освіченість* та *здібність.*

Матеріал для вчителя. *Освіченість* – наявність освіти й різнобічних знань. *Здібність* – обдарованість.

Дослідження-відновлення. Відновіть і запишіть вислови про мову відомих письменників, розставивши потрібні розділові знаки. З'ясуйте, про яку ознаку мови йдеться в них.

Мова це всі глибинні пласти духовного життя народу його історична пам'ять найцінніше надбання віків; мова це ще й музика мелодика фарби буття сучасна художня інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу *(О. Гончар).*

Не можна ходити по рідній землі не чаруючись виплеканою народом у віках рідною мовою. В народу немає скарбу більшого як його мова *(Ю. Мушкетик).*

Знання рідної мови визначає багатство широчінь інтелектуальних і естетичних інтересів особистості *(В. Сухомлинський).*

➢ Кого з майстрів слова, що досконало опанували найскладніше й найдивовижніше знаряддя – мову, ви можете назвати?

➢ Як ви розумієте поняття *рідна мова*?

Дослідження-редагування. Дослідіть, яку мовну норму порушено в кожному прикладі. Виправте помилки й запишіть нормативні варіанти сполучень слів.

Десяткова дріб; з повагою, Ярослава Юрченко; о́знаки предмета; зворотній зв'язок; меньша величина; у вересні місяці; головна біль; бутік одягу; з метою приготування борщу потрібно мати овочі; на вулиці Тараса Шевченко; узагальнююча таблиця; словник стане в нагоді; підводити підсумки; навчатися оди́надцять років; духм'яний пиріг; причинний зв'язок.

Матеріал для вчителя. Десятковий дріб (граматична норма); з повагою Ярослава Юрченко (пунктуаційна норма); озна́ки предмета (акцентуаційна норма); зворотний зв'язок (орфографічна норма); менша величина (орфографічна норма); у вересні (лексична норма); головний біль (граматична норма); бутик одягу (орфографічна норма); для приготування борщу потрібно мати овочі (стилістична норма); на вулиці Тараса Шевченка (орфографічна норма); узагальнювальна таблиця (словотвірна норма); словник стане в пригоді (лексична норма); підбивати підсумки (лексична норма); навчатися одина́дцять років (акцентуаційна норма); духмяний пиріг (орфографічна норма); причиновий зв'язок (словотвірна норма).

Колективне опрацювання пам'ятки. Уважно прочитайте подані в пам'ятці правила й запам'ятайте їх.

Основні норми української літературної вимови

⚠ Дзвінкі приголосні в кінці слова або складу не оглушують (*досві*[д], *наприкла*[д], *вира*[з]).

⚠ Глухі приголосні звуки в середині слова перед наступними дзвінкими треба вимовляти як парні їм дзвінкі (*боротьба* [*бо-род'ба́*], *просьба* [*про́з'ба*], *хоч би* [*хо́джби*^{е}]).

⚠ Літера *ґ* передає звук [ґ] (*об*[ґ]*рунтування,* [ґ]*рунтовний*), натомість літера *г* – щілинний [ɣ] (*техноло*[г]*ія,* [г]*еній,* [г]*іпотеза*).

⚠ Шиплячі звуки вимовляють твердо (*наві*[шч]*о,* [ч]*ому, при*[ч] *ина,* а не *навіщьо, чьому, причіна*).

⚠ Грубим порушенням є вимова [в] у кінці слова після голосного з наближенням до [ф] (*знав* [*знаў*], *досліджував* [*дос'л'і́джуваў*], *кров* [*кроў*], а не [*знаф*], [*дос'л'і́джуваф*], [*кроф*]).

⚠ Літера *щ* передає звуки [шч] (*ви*[шч]*ий,* [шч]*о,* а не *ви*[*сш*] *ий,* [*ш*]*о*).

⚠ Буквосполучення *дж, дз* передають злиті звуки (*захо*[дж]*у, ґу*[дз]*ик, пі*[дж]*ак, кукуру*[дз]*а*).

⚠ Шиплячі звуки [ж], [ч], [ш], [дж] перед наступними свистячими [з], [ц], [с], [дз] зазнають змін і вимовляються як відповідні їм свистячі (*розширити* [рош:и́ри^{е}ти^{е}], *у точці* [утó(ц:і]).

Орфоепічний практикум. Виразно прочитайте текст, звертаючи увагу на правильну вимову виділених слів.

Мова – найкоштовніше надбання народу

До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Тому й називаємо це надбання рідною мовою. Рідна, як мати, як Батьківщина, як усе *найдорожче* серцю. Мова – найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає *нащадкам* свій *досвід* і мудрість, перемоги і славу, культуру і традиції, думи і сподівання. Рідним словом *народ* збагачує також світову культуру. Слово – наше повнокровне життя, *невмируще джерело* поступу. З цього невичерпного джерела мовець здобуває не тільки знання про навколишній світ, а й моральні та естетичні оцінки й уподобання народу.

Український народ *творив* свою мову *впродовж* віків, *заносячи* до мовної скарбниці добірний нектар слова, невтомно *запалював* у слові незгасний вогонь думки і почуття, вічність праці і мрії. Колективна пам'ять народу-творця береже слово, а в ньому – і своє *безсмертя*. У слові рідної мови захована немовби якась *таємнича* сила, що в неповторному поєднанні звуків несе чарівну мелодію мови і називає щось зрозуміле всім. І не тільки називає, а й передає найтонші відтінки переживань і мислі. Мова – дивосвіт, духовна планета, на якій живе виплекана людиною незліче́нна кількість *слів (І. Вихованець)*.

➢ Визначте тему й основну думку тексту. Що виражає заголовок? Яке речення в тексті є ключовим? Запишіть його.

➢ До слова *скарбниця* доберіть синонім. Складіть двоє речень так, щоб іменник *скарбниця* було вжито в прямому й переносному значенні.

➢ Чи не порушуєте ви акцентуаційної норми, наголошуючи слово *надбання*? Працюючи зі словником наголосів або орфоепічним словником української мови, зіставте ваш варіант наголошування з нормативним. За аналогією прочитайте подані іменники, правильно наголошуючи їх.

Придбання, завдання, пізнання, об'єднання, поняття, послання, подання, читання.

Мовознавчий експеримент. Замініть у поданих словосполученнях виділені слова нормативними відповідниками, уникаючи лексичної помилки.

Відкрити вікно, *відкрити* ключем двері, *віджрити* очі, *відкрити* зошит, *відкрити* парасольку, *відкрита* розмова, *відкрита* людина, *під відкритим* небом, *відкрите* питання, *відкрите* засідання.

Матеріал для вчителя. Відчинити вікно, відімкнути двері, розплющити очі, розгорнути зошит, розкласти парасольку, відверта розмова, щира людина, просто неба, нерозв'язане питання, прилюдне засідання.

Підсумок уроку.

🏠 Вивчити таблицю «Норми української літературної мови», опрацьовану на уроці. Дібрати власні приклади, які ілюстрували б дотримання мовних норм, зазначених у таблиці. За ключовими фразами пошуку «Культура мови на щодень», «Поради з культури мови для всіх і кожного», «Говорімо правильно» знайдіть в інтернеті цікаві ресурси, які ви могли б використовувати самі та порадити іншим для підвищення рівня мовної вправності.

Урок 2

Тема. **Відомості про мовлення. Повторення й поглиблення вивченого про текст, його структурні особливості, мовні засоби зв'язку речень у тексті. Мікротема тексту *(практично)*.**

Мета: поглибити знання семикласників про текст, його структурні особливості; удосконалити вміння визначати тему й основну думку висловлювання, його належність до певного стилю; розвивати мовленнєво-комунікативні вміння визначати мікротеми тексту, характеризувати типи зв'язку речень у художніх текстах, здійснювати аналіз мовних засобів зв'язку речень.

Тип уроку: урок мовленнєвого розвитку.

Перебіг уроку

Організаційний момент.

Повідомлення теми, мети й завдань уроку.

Актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів.

Навчальне аудіювання. Уважно прослухайте текст. Знайдіть ключове речення, що виражає тему тексту. Доберіть заголовок.

Город біля хати. Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом, проросле пелюстками, – світиться й золотіє, щось промовляє своєю широкою, незгасаючою усмішкою. Скільки того сміху на городі – усі соняшники сміються, веселі, але водночас по-доброму замислені, кожен щось хоче сказати тобі, тільки підійди до нього *(Є. Гуцало)*.

➢ З'ясуйте стиль і тип мовлення тексту.

Виконання практичних завдань творчого характеру.